

ÖZEL ASKERİ ŞİRKETLERİN İŞ AHLAKI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ (*) (Araştırma Makalesi)

Mehmet ZELKA (**)

Abdulkadir ERTAŞ (***)

Öz

Ahlaki konular, iş hayatının ve günlük yaşantının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. İş ahlakı, bireysel, örgütsel ve sosyal temel davranış kalıplarıyla ilgilenebilir. Sanayileşme ile birlikte iş hayatındaki faaliyetler daha da kompleks bir hal almıştır ve bu durum zaman zaman hak ihlallerine neden olmaktadır. Bu yüzden ahlak, iş ahlakı ve iş ahlakının iş hayatına etkisi önem kazanmaktadır. 1990 sonrası çatışma alanlarında özel askeri şirketlerin sayısı hızla artmıştır. Bu çalışmanın amacı, iş ahlakı anlayışı açısından özel askeri şirketlerin faaliyetlerini incelemek ve insan merkezli bir düşünce sisteminin esas alınmasının gerekliliğini vurgulamaktır. Çalışmada öncelikle özel askeri şirketlerin tanımı yapılmış ve sonrasında özel güvenlik şirketleriyle arasındaki farklara değinilmiştir. Daha sonra iş ahlakının tanımı yapılmıştır. Son olarak özel askeri şirketlerin iş ahlakı açısından durumu bazı yaşanmış olaylar dikkate alınarak değerlendirilmiştir. 21. yüzyılda Irak ve Afganistan gibi ülkelerde özel askeri şirketlerin operasyonları, ağır insan hakları ihlalleri, savaş esirlerine kötü muamele, işkence ve tecavüz gibi ahlak dışı faaliyetleri çeşitli resmi raporlarda kaydedilmiştir. Dolayısıyla özel askeri şirketlerin uygulamada ahlaki ve hukuki açıdan çok başarılı olduğu söylenemez. Geçmişte lejyoner veya paralı asker gibi adlarla bilinen ancak bugün kendilerini özel askeri şirketler veya özel askeri yükleniciler gibi adlarla ifade eden bu yeni şirketler, 200 milyar doların üzerinde yıllık ciroya ve yüzbinlerle ifade edilen çalışan sayısına erişmişlerdir. Fakat özel askeri şirketlerin silahlı çatışmalardaki konumlarının ve sorumluluklarının

*) Bu makale 19.12.2019'da İstanbul'da III. Uluslararası ASSAM İslam Birliği Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ve tam metin olarak yayınlanan bildirinin genişletilmiş halidir.

**) Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dalı (e-posta: mehmet.zelka@uskudar.edu.tr) ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5551-607X>

***) Dr. Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı (e-posta: aertas@adiyaman.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1201-9430>

belirsizliği, ahlaki ve hukuki açıdan birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Yasalarla birlikte, insanların ahlak dünyalarına, kalplerine ve vicdanlarına hitap edilmesiyle hak ihlallerinin önüne geçilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, İş Ahlakı, Şirketler, Özel Askeri Şirketler, Güvenlik.

Evaluation of Private Military Companies in Terms of Business Ethics

Abstract

Ethical issues are an integral part of business life and daily life. Business ethics concern the ground rules of individual, company and societal behavior. With industrialization, business activities have become more complex and this occasionally causes violations of rights. The number of private military companies increased rapidly in the conflict areas after 1990. The purpose of this study is to examine the activities of private military companies in terms of business ethics and to emphasize the necessity of a human-centered thinking system. In the study, firstly, the definition of private military companies was made and then the differences between private security companies were mentioned. Then, the definition of business ethics was made. Finally, the situation of private military companies in terms of business ethics has been evaluated by considering some experienced events. In the 21st century, non-ethical activities such as operations of private military companies, severe human rights violations, ill-treatment of prisoners of war, torture and rape were recorded in various official reports in countries such as Iraq and Afghanistan. Therefore, it cannot be said that private military companies are very successful in practice morally and legally. These new companies, known in the past as names such as legionnaires or mercenaries, but nowadays referred to as private military companies or private military contractors, have reached an annual turnover of over \$ 200 billion and the number of employees expressed in hundreds of thousands. However, the uncertainty of the positions and responsibilities of private military companies in armed conflicts brings along many moral and legal problems. Along with the law, violations of rights can be prevented by addressing people's moral worlds, hearts and consciences.

Keywords: *Ethics, Business Ethics, Companies, Private Military Companies, Security.*

1. Giriş

Özel askeri şirketler konusunda son yıllarda birçok akademik çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalarda, askeri hizmetlerin dış kaynak kullanma yöntemi ile şirketlere devredilmesi, uluslararası teröristlerden ve savaş tüccarlarından kaynaklanan tehditler, savaşın değişen niteliği gibi bugünün güvenlik ortamını açıklayan faktörler incelenmiştir. Özel askeri şirketlerin mevcudiyeti ve faaliyetleri ahlaki yönden de değerlendirilmekte ve bu durumda bu şirketlerin yasallığının sorgulanması ideolojik bir hale dönüşmektedir (Tangör ve Yalçınkaya, 2010). Bu çalışmanın amacı iş ahlakı açısından özel askeri şirketlerin rolünü açıklamaktır.

Ticari kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan askeri şirketlere kadar çeşitli şirketler bulunmaktadır. Ticari ve askeri şirketlerin ortak noktaları kâr amacı gütmeleridir. Savaş karları özel askeri şirketlerin merkezi motivasyonudur. Ticari şirketler, yasal ve ihtiyati nedenlerle diktatörlerle ve terör örgütleriyle anlaşmayı reddedebilir. Buna karşılık, özel askeri şirketler genellikle en yüksek teklifi sunmayı seçerler, çatışmanın her iki tarafına da hizmet ettikleri söylentileri vardır ve savaşı bir araç olarak değil, kendi başına bir amaç olarak yaparlar (Alzola, 2011).

İncelenen sonuçlar esas olarak adil savaş geleneğinin ilgili ilkeleri ve kavramları ile bunların askeri eylem üzerinde devlet kontrolü meselesi ve bunların yanı sıra kamu hesap verebilirliği ve güç üzerindeki demokratik kontrolün ahlaki ve politik sonuçları üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada, özel askeri şirketlerin güç kullanımının hala iyi kurulmuş ahlaki normlarla önemli ölçüde tutarsız olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma, teorik bir çalışma olduğundan dolayı yalnızca bilimsel etik ilkelere riayet edilmiştir. Özel askeri şirketlerde çalışan kişilerden veri toplamaya dayanmaması, herhangi bir özel askeri şirkete ait özel bilgileri içermemesi ve şahıslara ait kişisel bilgileri içermemesi vb. etik ilkeler gözetilerek hazırlanmıştır.

2. Özel Askeri Şirketler (ÖAŞ)

Askeri ve güvenlik hizmetlerinin tedariki genellikle gizlilikle örtülür ve sektör şu anda oldukça yoğun bir medya kampanyasının odağı olmasına rağmen, sektörde yer alan şirketler hakkında hala bilmediğimiz çok şey vardır. Uluslararası sistem Soğuk Savaş bittikten sonra önemli değişimler geçirdi. Güvenlik alanında yaşanan değişimler bunlardan biridir. Daha önceleri, güvenlik konuları devletlerin tek sorumluluğu idi. Hükümetler hala sınırlarını ve hayati çıkarlarını korumak için askeri güçlerine güveniyorlar. Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, yeni bir güvenlik aktörü olan özel askeri şirketlere destek vermeye başladılar. Bugün, uluslararası alanda faaliyet gösteren özel askeri şirketlerin sayısında büyük bir artış yaşanmaktadır. Bu şirketler, her açıdan, her kıtada faaliyet gösteren küresel aktörlerdir. (Kinsey, 2006). Uluslararası özel askeri hizmetler endüstrisinin tanımlanması her zaman sorunlu olmuştur. Özel askeri şirketler (ÖAŞ), savaş, danışmanlık ve lojistik dahil askeri hizmetler satan özel şirketleri ifade eder (Leander, 2005). Özel askeri şirketler, savaş operasyonları, stratejik planlama, istihbarat toplama, operasyonel ve lojistik destek, eğitim, tedarik ve bakım dahil olmak üzere çatışma ve savaş ile ilgili özel hizmetler sunan şirketlerdir. Organizasyon yapısı olarak kurumsal yapıları olan tescilli işletmelerdir. Özel askeri şirketlerin büyüklükleri, küçük danışmanlık şirketlerinden büyük ulusötesi şirketlere kadar değişmektedir. Bu şirketler, ilk olarak II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmış olsa da soğuk savaşın sona ermesini takiben jeopolitik değişiklikler ve birçok ülkenin silahlı kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması özel askeri sanayide hızlı bir büyüme sağladı. Bugün 150'den fazla şirket 50'den fazla ülkede hizmet vermektedir (Centre for the Democratic Control of Armed Force [DCAF], 2006).

Çatışma faaliyetlerinde bulunmak yerine personel ve mülkleri koruma konusunda uzmanlaşmış birçok şirket kendilerini özel güvenlik şirketi (ÖGŞ) olarak tanımlamayı

tercih ediyor. Ancak korumanın çatışmanın sonucu üzerinde ciddi bir etkisi olduğunda, mücadele ile koruyucu rolleri birbirinden ayırt etmek zordur (DCAF, 2006). Hem ÖGS'ler hem de ÖAŞ'ler askeri hizmetler sunmaktadır ve genellikle silahlı çatışma yaşayan bölgelerde veya ülkelerde faaliyet göstermektedir. Tanımlar hala çok tartışılıyor olsa da bu konunun amaçları doğrultusunda, ÖGS yüksek riskli çatışma ortamlarında pasif güvenlik sağlayan şirketleri, ÖAŞ, askeri eğitim veya saldırgan savaş operasyonları gibi daha aktif hizmetler sunan şirketleri ifade etmektedir. İki terim arasında bir miktar bulanıklık olduğu açıktır ve bazı şirketler her iki kategoriye de uygun hizmetler sunmaktadır. Ancak ÖGS'lerin özel müşterileri olan pasif savunma / koruyucu şirketler ve ÖAŞ'lerin devlet sözleşmelerine hitap eden daha aktif askeri şirketler olarak düşünülmesi yararlı olacaktır (Brooks, 2000).

Tablo 1. Özel Güvenlik Şirketleri ve/veya Özel Askeri Şirketler Tarafından Sunulan Hizmetler

Faaliyetler	ÖAŞ	ÖGS
Saldırgan savaş operasyonları (tetikleyiciler çekmek)	X	
İstikrarsız devletlerde özel müşterilere silahlı güvenlik hizmetleri		X
İstikrarsız devletlerde kanun ve emirler dahilinde kamuya ve uluslararası müşterilere silahlı güvenlik hizmetleri,	X	
İnsani koruma, operasyonlar ve destek	X	X
Askeri gözetim, stratejik danışmanlık ve istihbarat	X	
Mayın Temizleme		X
Askeri ve polis eğitimi	X	X
Askeri operasyonlar için lojistik destek		X
Rehine kurtarma operasyonları	X	X

Kaynak: (Brooks, 2000, s.130)

Savaş bölgelerinde bulunan askeri şirketlerle savaş bölgelerinin dışında hizmet veren güvenlik şirketlerinin benzer bir sınıflandırmaya katılması doğru değildir. Çünkü o zaman Irak'ta konvoylara koruma sağlayan bir şirketle herhangi bir kurumun güvenlik hizmetini üstlenen şirketi aynı kategoride değerlendirmek gerekir. Bu konu hakkında ciddi çalışmaları olan Peter W.Singer temel yeteneklerine göre özel askeri şirketleri sınıflandırmaktadır. Bu ayrımın daha yalın ve anlaşılabilir bir yöntem olduğu ifade edilmektedir. Singer, savaş alanlarındaki temel yetenekleri savaşmak, lojistik ve hizmet desteği sağlamak, eğitim ve danışmanlık hizmeti vermek şeklinde üçe ayırmaktadır. Özel askeri şirketler de bu temel yetenekleri gerçekleştirme kapasitesine göre sınıflandırılmaktadır. Temel yeteneği lojistik ve hizmet desteği sağlamak olanlar Askeri Destek Şirketleri; temel yeteneği danışmanlık ve eğitim hizmeti vermek olanlar Askeri Danışmanlık Şirketleri ve temel yeteneği savaşmak olan şirketler ise Özel Askeri Şirketler olarak ifade edilmektedir. "Özel askeri şirketler" ismi sektörü oluşturan tüm bu şirketlere bir şemsiye isim olmuştur (Singer, 2003).

Tablo 2. Özel Askeri Şirketlerin Tipolojik Analizi

Analizin Ögeleri	David Shearer (1998)	Peter Singer (2003)	Deborah Avant (2005)	
	Hizmetler	Şirketler	Askeri Sözleşmeler	Güvenlik Sözleşmeleri
Savaş	Askeri operasyonel destek	Askeri hizmet sağlayıcı şirketler	Silahlı operasyonel destek Savaş alanında silahsız operasyonel destek	
Eğitim	Askeri danışmanlık	Askeri danışmanlık şirketleri	Silahsız askeri danışmanlık ve eğitim	Güvenlik danışmanlık ve eğitimi
Destek	Lojistik Destek	Askeri destek şirketleri	Lojistik Destek	
Güvenlik	Ticari güvenlik Risk değerlendirmesi Suç Önleme			Silahlı bölgelerin güvenliği Silahsız bölgelerin güvenliği Suç Önleme
İstihbarat	İstihbarat toplama	Askeri destek şirketleri		İstihbarat
Yeniden Yapılanma	BM ve insani yardım operasyonlarının korunması			

Kaynak: (Ortiz, 2010, s.47)

Özel askeri şirketlerin oluşturdukları bu yeni endüstri hem faaliyet alanı hem de kapsamı açısından dünya çapında yayılmıştır. 1990’lardan itibaren dünya genelinde çatışma bölgelerinde etkin olmuştur. Birçok çatışmada belirleyici roller üstlenmişlerdir. Bu şirketlerin faaliyetleri tek bir coğrafi bölge ya da devletle sınırlı değildir. Bu şirketlerin müşterileri, zalim diktatörler, ahlaki açıdan bozulmuş isyancılar, uyuşturucu kartelleri, meşru egemen devletler, çokuluslu şirketler ve insani yardım amacı güden sivil toplum örgütleridir (Singer, 2003).

3. İş Ahlakı

İş ahlakının ilk temelleri insanların avcılık ve toplayıcılık ile uğraştığı dönemlerde yapılan iş paylaşımlarına kadar gitmektedir. Ancak bu konudaki ilk yazılı eser Babil Dev-

leti hükümdarı Hamurabi'nin (M.Ö. 2123-2081) Sus şehrinde çivi yazısıyla taş sütuna yazdırıldığı 282 maddeden oluşan kanunlardır. Bu kanunlar içerisinde ahlaki kurallardan, günlük yaşantıya, kişilik haklarından, miras hukukuna ve iş ahlakına ilişkin önemli hususlar yer almaktadır. Bu belgeler göstermektedir ki ahlak ve iş ahlakı gibi kavramların temeli bundan 4 bin yıl öncesine dayanmaktadır (Kaygın, Topçuoğlu ve Özkes, 2018).

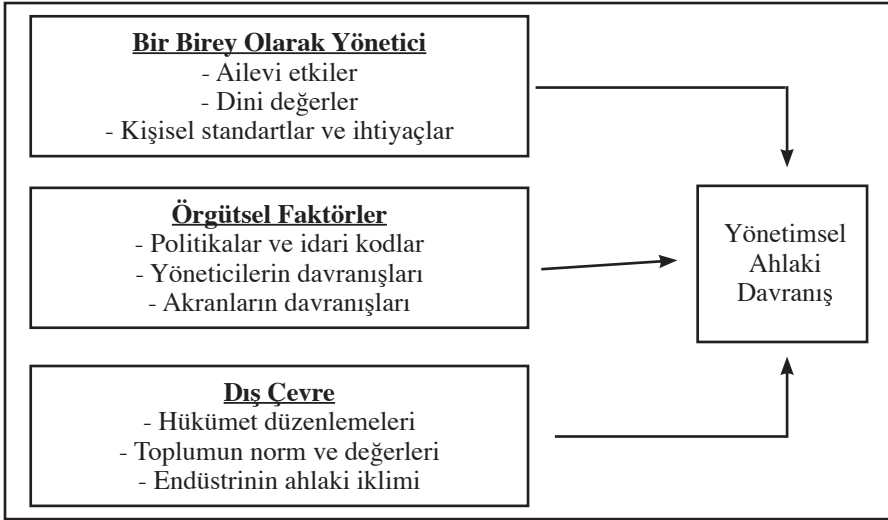
Ahlak, iyi ve kötü olanla, ahlaki görev ve yükümlülükle ilgilenen bir disiplindir. Ahlak, aynı zamanda bir dizi ilke veya değer olarak kabul edilebilir. Ahlak, bir öğreti veya davranış sistemidir. Ahlaki davranış, davranışta doğru ve yanlış ilkeleriyle ilgili olanı ifade eder. Ahlak kavramını, iş dünyasında doğru ve yanlış davranış çalışmalarına atıfta bulunmak için birbirlerinin yerine kullanabiliriz. İş ahlakı, iş davranışıyla ilgili neyin doğru neyin yanlış, neyin haklı neyin haksız olduğu hakkında inançlara dayalı ilkeler ve kurallar toplamıdır (Carroll ve Buchholtz, 2000). İş ahlakı ile ilgili problemler genel ahlaki problemlerden ayrı düşünülemez. Çünkü iş ahlakının yararlandığı temel kaynak da sosyal ahlakın kendisidir. Bu yüzden sosyal ahlak açısından iyi olan toplumların iş ahlakı açısından da iyi olacağı düşünülebilir. Fakat iş ahlakı işe yönelik bir davranış seti sunmaktadır (Bektaş, 2015). İş ahlakı, doğru ve yanlış konularının ele alındığı iş durumlarının, faaliyetlerinin ve kararlarının incelenmesidir (Crane ve Matten, 2004)

Çoğu insan, yüksek ahlak standartlarının hem işletmelerin hem de bireylerin sağlam ahlaki ilkelere uymasını gerektirdiğini kabul eder. Ancak, ahlak iş dünyasına uygulanırken bazı özel hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Birincisi, hayatta kalmak için işletmelerin kar elde etmesi gerekir. Ancak karlar suiistimal yoluyla gerçekleşirse, örgütün ömrü kısalsabilir. Arthur Andersen, Enron, WorldCom ve Sunbeam dahil olmak üzere birçok şirket, yanlış yapma ve skandal nedeniyle manşetlerde bulunmuş, sonuçta kötüye kullanımlarının yasal ve finansal yansımaları nedeniyle iflas etmiş veya başarısız olmuştur. İkincisi, işletmeler kar isteklerini toplumun ihtiyaçlarına ve arzularına karşı dengelemelidir. Bu dengenin korunması genellikle uzlaşma veya takas gerektirir. İşletmelerin dünyalarındaki bu benzersiz yönlerini ele almak için, toplum, işletmelere, bireylere veya bir bütün olarak topluma zarar vermeyecek şekilde kar elde etme çabalarında rehberlik etmek için hem yasal hem de örtük kurallar geliştirmiştir. İş ahlakı tanımlarının çoğu, belirli durumlarda neyin doğru ya da neyin yanlış olduğuna ilişkin kurallar, standartlar ve ahlaki ilkelerle ilgilidir. Amaçlarımız ve basit terimlerle, iş ahlakı, iş dünyasındaki davranışı yönlendiren ilke ve standartları içerir. Yatırımcılar, çalışanlar, müşteriler, çıkar grupları, yasal sistem ve topluluk genellikle belirli bir eylemin doğru ya da yanlış, etik ya da etik dışı olup olmadığını belirler (Ferrell, Fraedrich ve Ferrell, 2010).

Son 20 yılda, iş dünyası ve endüstride ahlaka yapılan vurgu büyük ölçüde artmıştır. Bunun bir nedeni, kamuoyunun ahlaki olarak yerine getirme baskısından doğan sosyal sorumluluk görevidir. Diğer bir neden, iyi ahlakın iyi bir iş olduğunun ve aslında ahlaki karar alma kanıtlarının kar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğinin farkına varılmasıdır (Dean, 1997). Başka bir nedeni, yöneticilerin iş yaşamında ahlak konusundaki tartışmaları bir tehdit veya zayıflık olarak görmemeleri, mükemmellik ve yüksek kaliteye

ulaşma çabalarının doğal bir uzantısı şeklinde algılamalarıdır (Tierney, 1996). Bir diğer neden ise, çıkar gruplarının menfaatlerini dengeleme çabalarıdır. Çünkü iş ahlakı, kişisel özgürlük, pazar özgürlüğü ve çıkar gruplarına karşı sorumluluk gibi değerler üzerine inşa edilmektedir (Özgener, 2004).

Ahlak, yönetim alanının en önemli konularından biridir. Çünkü ahlak yönetimin bir parçası olarak gerçeğe karşı idealleri dengeleyen bir unsurdur (Özgener, 2004). Yöneticiler yaptıkları her işle ilgili sağlam ahlaki kararlar vermek zorundadır (Loucks, 1987). Yönetimsel ahlak, yöneticilerin eylemlerine ve kararlarına rehberlik eden ve ahlaki anlamda “iyi ya da kötü” ya da “doğru ya da yanlış” olup olmadıklarını belirleyen ilkelerdir. Yönetimsel ahlaki davranış, yalnızca hukuka değil, aynı zamanda toplumda ortak olan daha geniş bir dizi ahlaki ilkeye de uygun davranıştır. Ahlak ve sorumluluk bilinciyle hareket eden yöneticilerin, örgütleri tarafından gerçekleştirilen sosyal fayda üzerinde olumlu bir etkisi olabilir. Bunu yapmayan yöneticiler, kuruluşlarının ahlaki ve sosyal olarak kabul edilebilir şekillerde performans göstermelerini zorlaştırır (Schermerhorn, 1989).

Şekil 1. İşletmelerde yönetimsel ahlaki davranışı etkileyen faktörler.

Kaynak: (Schermerhorn, 1989, s.607)

Loucks, (1987) şirketlerin ahlaki kararlarını yönlendirmesi için dört önemli ilkedен söz etmektedir. Bunlar;

İlk olarak, doğru insanların işe alınması. Ahlaklı olmaya meyilli çalışanlar sahip olabilecek en iyi sigortadır. İlkeleri olan insanları bulmak gerekir. Bu ilkelerin iş için yeterliliklerinin önemli bir parçası olduğunun çalışanlara bildirilmesi gerekir.

İkinci olarak, standartların kurallardan daha önemli olması. Her olasılığı kapsayacak kadar hava geçirmez bir davranış kodu belirlenemez. Bu yüzden zamanın ağır düzenle-

melere harcanması israf olacaktır. Bunun yerine, standartlar hakkında net olunmalıdır. İnsanlara beklenen performans düzeyinin ve ahlakın pazarlık konusu olmadığı bil- dirilmesi gerekir.

Üçüncü olarak, yöneticinin kendisini soyutlamaması. Fildişi kulesine girerek yöneti- cilerin sahip oldukları pazarlarını kaybedebileceği gerçeği unutulmamalıdır. Aynı zaman- da kendi operasyonlarında neler olup bittiğini de gözden kaybedebilirler. Bir yönetici, ofisinde, departmanında veya şirketinde olup bitenlerden haberdar olsa da olmasa da so- rumludur.

Dördüncü ve en önemlisi, ahlaki açıdan iyi bir örnek olunması. Bu sadece muha- sebe, rekabet veya kişilerarası ilişkiler konularında nasıl davrandığınızla ilgili değildir. Yöneticiler etrafındakilere gönderdiği sinyallerin de farkında olmalıdır. Mark Twain bir keresinde şöyle dedi: "Her zaman doğru olanı yapın. Bu, bazı insanları şaşırtacak ve gerisini hayrete düşürecek." Ahlaki normlara dikkat eden bir yönetici, doğru şeyi yapma konusunda çalışanlarını motive edecektir. Gerçekten de üstten iyi bir örnek olmadan, ahlaki problemlerin ve bunlarla birlikte gelen tüm maliyetlerin üstesinden gelmek zor olacaktır. Tarih, uzun vadede ahlaki eylem yolunun karlı yol olduğunu göstermektedir. Bu MÖ 560'dan beri değişmemiştir.

4. Özel Askeri Şirketler ve İş Ahlakı

Bu çalışmanın konusu, temel yeteneği savaşmak olan özel askeri şirketlerin iş ahlakı kuralları içerisinde faaliyetlerini yürütüp yürütmediklerini ortaya koymaktır. Herhangi bir işletmenin ya da şirketin amacı karını maksimum yapmaktır. Bunun yolu üretim ve satışları artırmaktan geçmektedir. Özel askeri şirketleri bu tanımın dışına çıkarmamız söz konusu değildir. Dolayısıyla özel askeri şirketlerin varlığını sürdürülebilmesi için, savaş- ların ve çatışmaların olması şarttır. Yani işletmenin sürdürülebilirliği için, pazar payını artırabilmesi için ve büyüebilmesi için kan dökülmesi gerekmektedir.

Şirketlerin genellikle müşteri sınırlamaları yoktur; tartışmasız, sadece en yüksek tek- lif temelinde, müşterilerini kısıtlama olmaksızın seçebilirler. Hatta rakip şirketler için aynı anda çalışabilirler. Şişenin hem Coke hem de Pepsi için ürün üretme kararı ahlaki olarak tarafsız olabilir. Benzer şekilde, bir mikroişlemci üreticisi Sony, HP ve Dell için ahlaki kaygılar olmadan aynı anda çalışabilir. Ancak bir özel askeri şirket olan MPRI'nin hem Sırlara hem de Hırvat ordusuna hizmet etme kararı veya Mobutu rejimi sırasında Zaire ve Kongo için aynı anda çalışan EO, Stabilco ve Omega Support, Ltd.'in davranış- ları ahlaki açıdan tarafsız değildir (Alzola, 2011).

Çoğu Batı demokrasisi artık vatandaşlarını korumak için şiddetin meşru kullanımı tekeli taşımamaktadır. Bunun yerine, risk danışmanlığı şirketleri, güvenlik şirketleri ve askeri şirketler gibi artan sayıda kar odaklı şirketler hem vatandaşlara hem de devletlere alternatif güvenlik tedarikçilerinin rolünü üstlenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), 2003 yılına gelindiğinde, özel güvenlik görevlilerinin sayısı, ABD polis memur- larının sayısının neredeyse iki katıydı ve ABD silahlı kuvvetlerinin üçte ikisine yakındı;

özel güvenlik sağlayıcıları. Özel polislik, özel güvenlik genişlemesinin tek alanı değildir. 1980'lerden bu yana, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki silahlı kuvvetler, lojistik destekten avcı pilot eğitimine kadar artan sayıda askeri ve askeri destek fonksiyonunu özel şirketlerle tedarik etti. Bu askeri hizmetlerin özelleştirilmesinin ölçeği, Irak'taki askeri müdahalelerle en belirgin şekilde gösterilmiş olup, tahminen 100 binin üzerinde özel güvenlik ve askeri şirket, 2006'da neredeyse ABD ordusu kadar bir birlik sağlamıştır.

Bir dizi analitik ve ampirik çalışma, son yıllarda özel güvenlik sağlayıcılarının çoğalmasını ve artan rolünü araştırmıştır. Bununla birlikte, bugüne kadar, güvenliğin metalaşması ile ilgili teorik bir düşünce eksikliği vardı. Sıklıkla, güvenliğin özelleştirilmesine yönelik çalışmalar, devletlerin veya piyasaların güvenliği sağlayıp sağlamadığının kavramsallaştırma ve uygulama için çok az etkisi olduğu varsayımından yola çıkarak başlar. Güvenliğin özelleştirilmesini yalnızca ne “güvenliğin” doğasını ne de devletin şiddet üzerindeki tekeli etkileyen bir tedarikçi değişikliği olarak görüyorlar (Krahmann, 2008). Özel askeri şirketlerin sayısı arttıkça, giderek daha fazla eleştiriye maruz kalmaktadırlar (Mathieu ve Dearden, 2006). Tabii ki, devlet ile serbest piyasa arasında, özellikle de Ebu Gureyb'deki mahpuslara işkence yapılması gibi yasadışı uygulamaların özel güvenlik şirketlerinin suçlanması durumunda, kamu hesap verebilirliği ve şeffaflığı ile ilgili sorular ortaya çıkaran önemli bir fark var. (Cameron, 2006; Krahmann, 2008; Mayer, 2010). ABD Savunma Bakanlığı (Pentagon), o dönem cezaevinde sorgulama işlemleri için CACI Premier Technology şirketiyle anlaşmıştır. Şirket, bugüne kadar Pentagon'la yüz milyonlarca dolarlık anlaşmalar yapmıştır (Shuler, 2008; Richey, 2012). Shuler (2008), tezinde Titan ve CACI Premier Technology'nin, özellikle Ebu Gureyb'deki mahkûm istisमारlarındaki rollerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Nisan 2004'te, Ebu Gureyb hapishanesindeki çıplak Iraklı mahkûmların görüntüleri medyaya yansıdı ve 17 çalışanın görevden alınmasına yol açtı. Titan ve CACI özel askeri şirketleri bu skandalda önemli bir rol oynamıştır (Kwok, 2006). Taguba Raporunda “özel asker şirketlerin düzgün bir şekilde denetlenmediği” açıklanmıştır (Shuler, 2008). CACI şirketi Ebu Gureyb'deki işkence skandalında iddia edilen rolüne dair ilk kez 23 Nisan 2019 tarihinde yargı önüne çıktı. Bu özel askeri şirkete yöneltilen suçlar; işkence sonucu adam öldürme ve yaralama ve uluslararası hukuka aykırı olarak mahkûmlara insanlık dışı muamele edilmesiydi (www.shorturl.at/nuxD4).

16 Eylül 2007 tarihinde meydana gelen ve dünyada büyük yankı uyandıran olayda, bir Amerikan diplomatik konvoyuna eşlik eden Blackwater askeri şirket çalışanları, Bağdat'ın Nisur Meydanı'nda aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu sivillere ateş açmıştır. Olayda biri çocuk olmak üzere 17 Iraklı sivil hayatını kaybetmiş, onlarcası da yaralanmıştır. Yargısız cinayetler ve savaş suçları nedeniyle bu şirket ile ilgili de davalar açılmıştır (Hagengruber, 2009; Mayer, 2010; Snukal, 2013). Irak hükümeti, Blackwater'ı Eylül 2006'dan bu yana Bağdat'taki en az altı tartışmalı silahlı saldırıya karışmakla suçladı. Yine Irak'ta Amerikalı bir diplomatı korumak için işe alınan özel bir askeri şirket olan DynCorp International ile bir gardiyan tarafından Iraklı bir taksi şoförü vuruldu ve öldürüldü (Hagengruber, 2009).

Özel askeri ve güvenlik şirketleri, Irak işgali başlangıcından bu yana aktifken, Nisur Meydanı'ndaki trajedi, endüstri için bir dönüm noktası olmuştur. Günün olaylarıyla ilgili haberler, nispeten bilinmeyen bir şirketi uluslararası aldatmacalara yansıtmıştır. 1997 yılında Kuzey Carolina'da kurulan Blackwater, ABD tarafından başlatılan Irak'ın işgali ve işgalindeki ilk özel oyunculardan biriydi. Ağustos 2003'te, Blackwater, ABD yetkililerine güvenlik sağlamak için Koalisyon Geçici Makamı Yöneticisi Paul Bremer tarafından bir teklifsiz sözleşme imzalandı (ABD Kongre Çoğunluk Personeli, 2007). 2004 yılına kadar, Blackwater'ın işgaldeki rolü, bu kez ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından başka ve çok daha büyük bir teklifsiz sözleşme verildiğinde belirlendi. Sözleşme, Blackwater'a "ihtiyaç duyulduğunda ABD ve / veya bazı yabancı hükümet üst düzey yetkililerinin korunması" yetkisi vermiştir (Snukal, 2013).

Benzer olaylar Afganistan'da da yaşanmıştır. Kabil'de, tehlike altında olduklarını düşündüklerinde, durmama yetkileri olduğundan hızla pazar yerine dalıp iki küçük çocuğun ölümüne sebep olmuşlardır. Mart 2011'de, Norfolk, Virginia'da bir federal jüri, eski Blackwater çalışanları Justin Cannon ve Christopher Drotleff'ı 2009 yılında Kabil'de iki sivilin ölümüyle sonuçlanan adam öldürme suçundan mahkûm etmiştir (Snukal, 2013).

Diğer taraftan Saddam sonrası Irak'ta emniyet kuvvetlerini yapılandırmak amacıyla anlaşmaya varılan ve aynı zamanda Kolombiya, Bosna Hersek, Kosova ve Afganistan gibi ülkelerde de faaliyet gösteren DynCorp isimli şirket çalışanları, henüz 12 yaşındaki kız çocukları da dâhil çatışmalardan kaçmaya çalışan ve zor durumda olan kızlara ve kadınlara tecavüz etmek ve fuhşa zorlamakla suçlanmışlardır. Bu olaya ilişkin şirket çalışanlarının hiçbirini herhangi bir soruşturmaya tabi tutulmadığı veya yargılanmadığı gibi, bu olayı kamuoyuna duyuran şirket çalışanı işten çıkarılmıştır (Schreier ve Caparini, 2005; Beutel, 2012).

Mart 1995'te Executive Outcomes, Sierra Leone'de isyancıların kuşatması altında bulunan Kono elmas madenlerine yardıma gitmiştir. Nisan'da 11 gün içinde isyancılar geri püskürtülmüş ve saldırı helikopterleri kullanılarak maden bölgesinden uzaklaştırılmaları sağlanmıştır. Sierra Leone hükümeti Executive Outcomes'ın bu hizmetini, ayda 1,5 milyon dolar ve Branch Energy şirketine Kono elmas madenlerinde faaliyette bulunma imtiyazını vererek ödemiştir (Wilson, 2010). Branch Energy'nin sahibi aynı zamanda Executive Outcomes'a da sahip olan Bahamalar'da kayıtlı İngiliz şirketi Strategic Resources Group'dur (Adams, 1999). Yani bu şirketin, yeryüzünde bulunan doğal kaynaklardan büyük paylar elde etmek için bu doğal kaynaklara sahip müşterisi olan devletlerle hizmetlerini takas ettiği görülmektedir.

5. Tartışma

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, yasal olarak kurulmuş özel askeri şirketlerin savaşlarda, uluslararası güvenlikte ve çatışma sonrası yeniden yapılanmada birtakım görevler üstlendiği görülmektedir. 21. yüzyılda Irak ve Afganistan gibi ülkelerde özel askeri şirketlerin operasyonları, ağır insan hakları ihlalleri, savaş esirlerine kötü muamele, işkence ve teca-

vüz gibi ahlak dışı faaliyetleri çeşitli resmi raporlarda kaydedilmiştir. Özel askeri şirketlerin cezai eylemlere karışabileceği gerçeği ve iş ahlakına uymayan faaliyetleri göz önüne alındığında, savaş suçları için bireysel veya kurumsal sorumluluklarının açıklığı uluslararası hukuk açısından da sıkıntılar doğurduğu görülmektedir (Osakwe ve Umoh, 2014). Özel askeri ve güvenlik şirketlerinin artan fenomeni, uluslararası hukuk ve ulusal hukuk sistemleri için bir zorluk haline gelmiştir. Bu fenomenin insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ile etkileşime girdiği birçok durum vardır. Uluslararası toplumdaki tartışmanın en önemli unsurlarından biri, özel askeri ve güvenlik şirketlerini kullanmaktan sorumlu devletler ve uluslararası örgütler için en azından çok temel kuralları oluşturabilecek uluslararası bir sözleşmeye, tercihen bir sözleşmeye bağlanmaya odaklanmalıdır. Bu şartlar altında insan haklarının daha iyi korunma şansı vardır ve insan hakları ihlallerinin cezasız kalması en azından sınırlı olabilir. Uluslararası toplum, sivil toplum kuruluşlarından çok sayıda girişime tanıklık etti, ayrıca özel güvenlik endüstrisinin yasalarını ve öz düzenlemelerini de modelledi, ancak yine de asıl sorun azalmadı. İnsan hakları ihlallerinin sayısı arttı. Özellikle de mağdurların çarelere erişimi ile ilgili sorunlar, hala daha iyi bir çözüm beklemektedir (Karska, 2016). 21. yüzyıl için yeni bir atasözü gerekli olabilir: “Savaş, kontrolsüz bir özel askeri ve güvenlik endüstrisinin CEO'larına bırakılamayacak kadar önemlidir.” (Schreier ve Caparini, 2005, s.141).

6. Sonuç ve Öneriler

Özel askeri sektörün uygulamada ahlaki ve hukuki açıdan çok başarılı olduğu söylenemez. Özel askeri şirketlerin ahlaki boyutu sorgulandığında bu sistemin sınıfta kaldığı aşıkardır. Özelleştirmenin amaçlarından biri maliyetlerin azalmasıdır. Özelleştirme ile özel askeri şirketlerin maliyetlerinin azaldığını söylemek mümkün değildir. Sadece savaş müteahhitliği yapan devletlerin siyasi ve iktisadi maliyetlerini düşürmektedir (Yalçınkaya, 2006). Az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde istikrar sorunu vardır. Bu sorun her zaman güvenlik boşluğunu da beraberinde getirecektir. Bu boşluk var olduğu sürece özel askeri şirketler büyüyecek ve etki sahalarını genişleteceklerdir. Etki sahası genişleyen özel askeri şirketlerin çatışma alanlarındaki görünürlüğü de artacaktır. Bu şirketlerin görünürlüğüne artması hak ihlallerinin, yasa dışı ve gayr-i ahlaki faaliyetlerin ve davranışların sayısını da artıracaktır. Bunlar, özel askeri şirketlerin ahlaki ve hukuki statülerinin düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Kapitalist anlayış bugün insanlığa hayatın bir mücadele olduğunu ve bu nedenle, doğal olarak kendi çıkarlarının gerektirdiği gibi hareket etmek gerekliliğini savunmaktadır. Dolayısıyla rasyonel ekonomi teorisine göre başkaları senaryonun bir parçası olmamaktadır ve serbest piyasa mekanizmaları ile özdenetim, özel askeri şirketler için iş ahlakının güvenilir bir aracı olmadığı görülmektedir.

Her bireyde yaşam kalitesini yükseltme isteği, bir çıkar güdüsüdür. Fakat bireysel değerler, bireyin toplum içinde bulunmasıyla bir anlam kazanmaktadır. Hiçbir kurumsal teşekkül yoktur ki bireyi ve toplumu ihata eden bir ülküden ve temel düşünce düzeninin-

den mahrum kalsın. Aynı zamanda böyle bir yapının, kök salmayı amaçladığı ülkenin kültürel değerlerine, sosyal gerçeklerine ve tarihine uygun bir üslup geliştirmesi gerekir ki böylelikle kurumsal olarak kalıcı olmayı başarsın. Bu nedenle, iş ahlakı sosyo-ekonomik süreçte özel askeri şirketler için aktif olarak var olması kaçınılmaz bir gereklilik arz etmektedir.

Kurumsal itibar özel askeri şirketler için de önemli bir varlıktır ve şirketleri iş ahlakına uymak konusunda onları motive edebilir. Askeri şirketler potansiyel müşterilerinin savaşa girme nedenleri arasında bir ayırım yapmalıdır. Bu nedenle, adalet düşüncelerine ve iş ahlakına dayanarak çalışacakları kişileri seçmelidirler. Müşteri seçimi meşru olanı gayri meşru ortaklardan, yani sadece haksız savaşçılardan ayırarak yapılmalıdır. Bu ayırım en yüksek teklifi veren ya da her iki tarafa da hizmet etmek olmamalıdır. Bunun yerine potansiyel bir müşterinin savaşının haklı nedenlerinin olup olmadığına bakılmalıdır. Çünkü özel askeri şirketlerin faaliyetleri fiili mücadeleye ne kadar yakınsa, haksız tehdide katkı düzeyi de o kadar yüksek olur ve ahlaki sorumluluk derecesi de o kadar yüksek olur. Özetle, ticari şirketlerden askeri destek şirketlerine, askeri danışmanlık şirketlerine kadar bütün özel askeri şirketlerin ahlaki sorumlulukları vardır.

Ayrıca karar vericilere yardımcı olmak adına insan merkezli bir düşünce sisteminin inşa edilebilmesi için bu şirketlerin nasıl kullanılacağına veya kullanılmaları gerektiğine ilişkin akademik araştırmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Adams, T. (1999). The new mercenaries and the privatization of conflict. *Parameters: Journal of the US Army War College*, 29(2), 103-116.
- Alzola, M. (2011). The ethics of business in wartime. *Journal of Business Ethics*, 99(S1), 61-71.
- Beutel, D. M. (2012). *Buying decline: The privatization of foreign intervention*. ProQuest Dissertations Publishing, Miami: University of Miami.
- Bektaş, Ç. (2015). İşletmelerde iş ahlakı. *Business & Management Studies: An International Journal*, 3(3), 327-363.
- Brooks, D. (2000). Messiahs or mercenaries? The future of international private military services. *International Peacekeeping*, 7(4), 129-144.
- Cameron, L. (2006). Private military companies: Their status under international humanitarian law and its impact on their regulation. *International Review of The Red Cross*, 88(863), 573-598.
- Carroll, B. A. and Buchholtz, K. A. (2000). *Business and society: Ethics and stakeholder management*. Ohio: South-Western College Publishing Thomson Learning.
- Crane, A. and Matten, D. (2004). *Business ethics*. Oxford: Oxford University Press.

- DCAF, Backgrounder, (2006). *Private military companies*, https://www.files.ethz.ch/isn/17438/backgrounder_09_private-military-companies.pdf adresinden 17 Eylül 2019'da alınmıştır.
- Dean, J. P. (1997). Examining the profession and the practice of business ethics. *Journal of Business Ethics*, 16, 1637-1649.
- Ferrell, C. O., Fraedrich, J. and Ferrell, L. (2010). *Business ethics: Ethical decision making and cases*. Independence: South Western Cengage Learning Publishing.
- Hagengruber, D. (2009). *Striking a balance, the evolution of today's private military and security industry in the united states*. ProQuest Dissertations Publishing, Washington: The George Washington University.
- Hall, R. (March 2019), 'It never really left me': Abu Ghraib torture survivors finally get their day in court. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iraq-war-abu-ghraib-prison-court-torture-scandal-soldiers-a8831881.html> adresinden 20 Şubat 2020'de alınmıştır.
- Karska, E. (2016). Human rights violations committed by private military and security companies: An international law analysis. *Espaço Jurídico Journal of Law*, 17(3), 753-765.
- Kaygın, E., Topçuoğlu, E. ve Özkes, S. (2018). Bitcoin sistem ve özelliklerinin iş ahlakı kapsamında incelenmesi. *İş Ahlakı Dergisi*, 11(2), 165-192.
- Krahmann, E. (2008). Security: Collective good or commodity? *European Journal of International Relations*, 14(3), 379-404.
- Kwok, J. (2006). Armed entrepreneurs: Private military companies in Iraq, *Harvard International Review*, 28(1), 34-37.
- Leander, A. (2005). The power to construct international security: On the significance of private military companies. *Millennium: Journal of International Studies*, 33(3), 803-825.
- Loucks, R. V. (1987). A CEO looks at ethics, *Business Horizons*, 30(2), 2-6.
- Mathieu, F. and Dearden, N. (2006). *Corporate mercenaries: The threat of private military companies*. London: War on Want Publication.
- Mayer, D. (2010). Peaceful warriors: Private military security companies and the quest for stable societies. *Journal of Business Ethics*, 89, 387-401.
- Ortiz, C. (2010). *Private armed forces and global security a guide to the issues*. California: Praeger.
- Osakwe, C. and Umoh, E. U. (2014). Private military contractors, war crimes and international humanitarian law. *Scientia Militaria South African Journal of Military Studies*, 42(1), 64-79.

- Özgener, Ş. (2004). *İş ahlakının temelleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Richey, G. P. (2012). *Unnecessary evil: An examination of abu ghraib torture photographs as postcolonial resistance rhetoric*. ProQuest Dissertations Publishing, Mississippi: The University of Southern Mississippi.
- Schermerhorn, J. R. (1989). *Management for productivity*. New Jersey: John Wiley and Sons Publishing.
- Schreier, F. and Caparini, M. (2005). Privatising security: law, practice and governance of private military and security companies, *Geneva, Occasional Paper no. 6*, DCAF.
- Shuler, E. W. (2008). *Generals in three-piece suits---contractors in camouflage: A critical assessment of contractors in Iraq*. ProQuest Dissertations Publishing, Virginia: Old Dominion University.
- Singer, W. P. (2003). *Corporate warriors*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Snukal, K. (2013). *Legal absurdities and wartime atrocities: Lawfare, exception, and the Nisour square massacre*. ProQuest Dissertations Publishing, Toronto: University of Toronto.
- Tangör, B. ve Yalçınkaya, H. (2010). Güvenlik yönetişimi çerçevesinde özel askeri şirketler, *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 127-154.
- Tierney, P. E. (1996). *Business ethics: A guide for managers*, London: Kogan Publishing.
- Wilson, A. S. (2010). *Diamonds, a resource curse? The case of kono district in Sierra Leone*. ProQuest Dissertations Publishing, Michigan: Michigan State University.
- Yalçınkaya, H. (2006). Özel askeri sektörün oluşumu ve savaşların özelleşmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 274-277.